

Âlim ve Devlet Adamı Olarak Eyyubî Meliki "el-Melikü'l-Muazzam" (576-624/1180-1227)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KILIÇ*

Özet

Dimaşk Eyyûbî meliki el-Melikü'l-Muazzam, Eyyûbîler içerisinde âlim ve devlet adamlığı yanında Hanefî mezhebini tercih etmesi ile temayüz etmiştir. El-Melikü'l-Muazzam, babası el-Melikü'l-Âdil'in 1201 yılında Eyyûbî Sultanı olmasından sonra Dimaşk meliki oldu. Hanedan üzerinde babasının hâkimiyet kurması için başarılı hizmetlerde bulunan el-Melikü'l-Muazzam bundan sonra Haçlılarla mücadelede etkin görev aldı. V. Haçlı seferi sırasında özellikle Dimyat muhasarasında kardeşi el-Melikü'l-Kâmil'e destek veren el-Melikü'l-Muazzam tehlikenin atlattıktan sonra kardeşleri ile mücadele etmek zorunda kaldı. Bu makalede el-Melikü'l-Muazzam'ın hayatı ve yaptığı siyasi mücadeleler incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: el-Melikü'l-Muazzam, Dimaşk, Eyyubiler, Haçlılar

Abstract

Malik of Damascus Ayyubids, al-Malik al-Muazzam, beside his scholarship and statesmanship in Ayyubids is known for his belonging to Hanefi movement. After his father, al-Malik al-Adil, became the Sultan of Ayyubids in 1201, he was appointed as the governor of Damascus. In order to get his Father dominate over the rest of the Ayyubid's dynasty, he showed great effort in his administration and played important role in the fight against Crusaders. During the Fifth Crusade, especially in the Dimyat siege, al-Malik al-Muazzam supported his brother al-Malik al-Kamil. However, after overcoming the danger of Crusade, he had to wrestle with his brothers. In this article the life of al-Malik al-Muazzam and his political exercises have been surveyed.

Key Words: Al-Malik al-Muazzam, Damascus, Ayyubids, the Crusaders

Giriş

Salâhaddin Eyyubî'nin 1193 yılında vefat etmesinden sonra kısa bir süre onun çocuklarının hâkimiyetinde kalan Eyyubîler Devleti, 1201 yılında kardeşi el-Melikü'l-Âdil'in hâkimiyeti altına girdi. Salâhaddin'in çocukları el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir'in tahtı ele geçirme mücadelesi bir sonuç vermeyince durumu kabullenen hanedan üyeleri el-Melikü'l-Âdil'e itaat ettiler. Büyük sultan olan el-Melikü'l-Âdil oğullarından el-Melikü'l-Kâmil'i kendi yerine vâli tayin ederek Mısır'da bırakırken diğer oğlu el-Melikü'l-Muazzam'ı Dimaşk bölgesine tayin etti. Salâhaddin'den sonra devletin hep

doğu yönüne ağırlık vermesi göz önüne alındığında el-Melikü'l-Muazzam'ın hâkimiyet alanı stratejik açıdan önemli bir konumda idi. Ailenin tarihi bağlarının olduğu yerlere ulaşımı sağlayan noktada bulunan Dimaşk, el-Melikü'l-Âdil zamanında yeğenlerinin, ondan sonra da el-Melikü'l-Muazzam zamanında kardeşlerinin elde etmek istedikleri bir merkezdi. Dolayısıyla dirayetli Sultan Salâhaddin'den sonra bağımsız hareket ederek iç çekişmelere düşen hanedan arasında, coğrafi ehemmiyeti sebebiyle Dimaşk'ın ve hem bunun bir neticesi olarak hem de kişisel özellikleri sebebiyle el-Melikü'l-Muazzam'ın ayrı bir önemi vardır.

Eyyübîler Devleti, ülke topraklarının hanedanın ortak malı kabul edilerek paylaştırılması esasına dayanmaktadır. Kan bağı esas alınarak ülke topraklarının -adil olsun veya olmasın- hanedan arasında paylaştırılması, Eyyübî iç çekişmesinin temel sebeplerinden biridir. Devletin kuruluşunda bu sistemden doğması muhtemel problemler dirayetli sultanın varlığıyla ya ortaya çıkmamış ya da hemen bastırılmıştır. Ancak el-Melikü'l-Âdil'le başlayan iktidar kavgası giderek zarar verici boyuta ulaşmış ve devletin ömrünü kısaltmıştır. Kendi içinde güç kaybına uğrayan hanedan, mücadeleyi sürdürse de Haçlı tehdidine gereken etkili ve kalıcı bir darbe indirememiştir.

el-Melikü'l-Muazzam'ın ilmi yönünü bir tarafa bırakırsak siyasî hayatı, hânedan içi hâkimiyet kavgası ve Haçlılarla mücadele şeklinde iki alanda cereyan etmiştir. Özellikle fıkıh ve dil konusunda âlim bir insan olması dolayısıyla el-Melikü'l-Muazzam'ın Eyyübî ailesi içinde ayrı bir yeri vardır. Diğer taraftan babası el-Melikü'l-Âdil'in hâkimiyeti ele geçirme mücadelesinde el-Melikü'l-Muazzam önemli askeri başarıları göstermiştir. Neticede âlim ve asker yönü itibarıyla el-Melikü'l-Muazzam üzerindeki bu çalışma, farklı düşünen farklı tercihler ortaya koyup bunu savunurken dönemin siyasî hayatında aktif rol oynayan bir Eyyübî melikini tanıtmaya amacını taşımaktadır. Bu çalışmada Haçlı tehdidinin ülke sınırının yanı başında bulunduğu bir ortamda hanedan arası kısır çekişmeler ve bunun getirdiği zararlar ortaya konmaya çalışılmıştır. el-Melikü'l-Muazzam'ın hayatı ve kişiliği bahsinde onun ilmi ve dinî yönüne vurgular yapıldıktan sonra siyasî hayatına geçilmiştir. Bu dönem el-Melikü'l-Âdil ve sonrası şeklinde ikiye ayrılarak incelenmiştir. el-Melikü'l-Âdil zamanında onun naibi konumundan öteye gidemeyen el-Melikü'l-Muazzam'ın babasından sonraki siyasî faaliyetinin ana konusu olan Haçlılarla mücadele ve kardeşleri ile olan çekişme ele alınmıştır.

Hayatı ve Kişiliği

el-Melikü'l-Muazzam İsa b. el-Melikü'l-Âdil Ebu Bekir b. Eyyub b. Şâdî, 576/1180¹ veya 578/1182² yılında Kahire'de doğdu. Babası el-

¹ İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehâsin Yusuf, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1992, IV, 237; Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed ez-Zehbî, *el-İber fî Haberî men Gaber*, thk Muhammed Zaglul, Beyrut, 1985, III, 194;

Melikü'l-Âdil'in Dimaşk yönetimini üstlenmesi sebebiyle bu şehirde yetişti. Kur'an'ı öğrenip ezberledikten sonra devrin ünlü fıkıh âîmi Cer aleddin el-Hasrî'den fıkıh, Şeyh Taceddin Ebu'l-Yümn Zeyd el-Kindî'den nahiv ve edebiyat, İbnü'l-Muhallâ'dan siyer dersleri aldı. İbn Taberzed ve er-Rusafî'den İbn Hanbel'in *el-Müsned*'ini, Şeyh Taceddin'den *Kitabu Sibeveyh*'i, Ebu Ali el-Farisi'nin *el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a* adlı eserini okudu. *Kitabu Sibeveyh*'i defalarca okuyup, altına mütalaa edip tamamladığını yazan notlar düşerek kitabı değişik yerlere vakfetti.³ *el-Câmiu'l-Kebîr* adlı Hanefî fikhına dair ünlü eseri defalarca okudu ve yardım alarak şerh etti. Kendisinin de kuvvetle ezberlediği kitaplardan Zema.ışerî'nin *el-Mufassal* adlı eserini ezberleyenlere otuz, *el-Camiu'l-Kebîr*'i ezberleyene yüz, Ebu Ali b. Hasan el-Farisi'nin *el-İzah fi'n-Nahv* adlı eserini ezberleyene iki yüz dinar vereceğini ilan etti ve sözünü yerine getirdi. Edebiyata olan düşkünlüğü ile tanınan el-Melikü'l-Muazzam'ın yazdığı şiirlerin varlığı bilinmektedir, fakat hiç biri tespit edilememiştir. Bazen vezne önem vermeden bazen de aruz vezninde şiirler yazarak kendine ait bir divan oluşturmuştur. Bunun yanında devrin tanıkları onun nazmda daha iyi olduğunu ifade etmektedirler. el-Melikü'l-Muazzam özellikle fıkıh, dil ve edebiyat konusunda aşırı hassas ve bu ilim dallarında bilgisi ile temayüz etmiş bir âlimdi. Yukarıdaki teşviklerden de anlaşılacağı gibi her zaman ve her mekânda bu iki ilmin yayılması için özel olarak gayret sarf etmiştir. Bu amaçla âlimlerden dil konusunda kapsamlı bir derleme yapılmasını ve bu çalışma içerisinde bu alanda üne sahip Urmevî'nin *Tehzib*, Cevherî'nin *Sihah* ve İbn Düreyd'in *Cemhere* adlı eserlerin bulunmasını istedi. Fıkıh alanında ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin konu başlıklarına göre tertip edilmesini yani taharet, namaz vb konulardaki hadisleri o konu başlığı altında gösterilmesini istedi.⁴

Tamamıyla Şâfiî mezhebine bağlı Eyyübî hanedanındadır. sadece el-Melikü'l-Muazzam Hanefî mezhebini tercih etmiş ve taassup derecesinde bağlılık göstermiştir. Bu tercihinin hoş görmeyerek sebebinin soran babasına "Aranızda tek bir Müslüman olmama razı değil misiniz" şeklinde katı bir cevap vermiştir. Fakihlere sadece Ebu Hanife'nin fetvalarını ihtiva eden bir çalışma yapmalarını emretmiştir. Sonuçta *et-Tezkire* ismi ile hazırlanan on

Ahmed İbrahim el-Hanbelî, *Şifâ'u'l-Kulûb fi Menâkıbı Benî Eyyûb*, c. 1, Mediha Şarkavî, Beyrut, 1996, s.,242; Abdülkadir b. Muhammed en-Nuaymî, *ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris*, thk., Cafer el-Hasenî, 1988, I, 579; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim fi men Sannefe mine'l-Hanefiyye*, thk., İbrahim Salih, Dimaşk, 1992, s., 225.

² Ebu'l-Abbas Şemseddin İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbau Ebnâi'z-Ze'rân*, thk., İhsan Abbas, Beyrut, 1978, III, 495; Ebu Muhammed Muhyiddin el-Kureşî, *Cevahiru'l-Mudriyyefi Tabakati'l-Hanefiyye*, thk., Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire, 1993, II, 683

³ el-Melikü'l-Muazzam bu kitabı okuyup bitirdiğinde kendi el yazısı ile 'Arşuf'da (ve Nablus'da) iken bu kitabı dikkatli bir şekilde tekrar okudum, bitirdim" şeklinde not düşmüştür. Cemaleddin Muhammed b. Salim b. Vasil, *Müferricu'l-Kurûb fi Menâkıbı Benî Eyyûb*, thk., Muhammed Rebî', trs., IV, 210.

⁴ İbn Vâsil, *Müferric*, IV, 208-211; İzzeddin İbnü'l-Esir, *el-Kân fi't-Târih*, nşr., C. J. Tornberg, Beyrut, 1982, XII, 471-2; *ed-Daris*, I, 579-580; *Vefeyâtü'l-A'yân*, III, 494-495; *Şifâ*, s., 242-243; *Cevahir*, II, 682; *Tâcu't-Terâcim*, s., 225-226; *en-Nücum*, VI, 237; *Şifâ*, s., 242; Cengiz Tomar, "el-Melikü'l-Muazzam", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 71.

cilt hacmindeki kitabı devamlı surette yanında taşıyarak büyük bir iddiayla ezberlemiştir.⁵ İbnü'l-Cevzî "Belki de bu yüzden hesaba çekileceksin, Şam'ın en büyük müderrisi onca vaktine rağmen Kudûrî'yi ezberliyor sen ise meşguliyetin ve melikliğine beraber on cildi ezberliyorsun" diyerek onun ezber kabiliyetine hayran kaldığını ifade etmiştir. Mescid-i Aksâ'nın Şâfiî olan imamını görevinden alarak yerine Hanefî mezhebine mensup Şihabuddin el-Bağdadî'yi tayin etti. Harem-i Şerif'te Kiraat-ı Seb'a eğitimi vermek amacıyla yaptırdığı medreseye tahsis ettiği vakıftan sadece Hanefilere tasarruf edilmesini kararlaştırdı. Buranın eğitiminin başına hocası Şeyh Taceddin'in öğrencisi Şemseddin b. Rezîn el-Ba'lebekkî'yi atadı. *Tarihu Bağdad*'da Ebu Bekir Ahmed b. Sabit'in Ebu Hanife'yi eleştirdiğini görünce "*es-Sehmu'l-Musîb fi Reddi ale'l-Hatîb*" adlı eseri yazarak bu eleştirilere güzel cevaplar verdi. Verdiği haklı cevaplar onun bu alanda ne kadar yetkin olduğunu açıkça göstermiştir. Münferit bir olay olsa bile farklı mezhep tercihinin sebebini bilmek şüphesiz faydalı olacaktır. Ancak el-Melikü'l-Muazzam'ın ailesinin bağlı olduğu Şâfiî mezhebini değil de Hanefî mezhebini tercih etmesi konusunda kaynaklarımız her hangi bir sebep zikretmemektedirler. Yetiştirdiği çevre ve ders aldığı hocaların Hanefî mezhebine mensup olmaları böyle bir tercih yapmasına neden olmuş olabilir. Diğer taraftan aile içinde bu derece ilimle meşgul olmuş bir diğer melikin olmadığı bilinmektedir. Okumaya düşkün ve öğrendiklerini da sorgulayıp kendi iradesini uygulamaya yatkın bir insan olması el-Melikü'l-Muazzam'ın mezhep tercihinde etkili olmuştur.⁶

el-Melikü'l-Muazzam 30 Zilkade veya 1 Zilhicce 624/11 veya 12 Kasım 1227 tarihinde dizanteri hastalığından Dımaşk'ta öldü. Ordusunu Nablus'a harekete hazırladığı sırada Şevval ayının ortasında rahatsızlandı. Hastalığı şiddetlenince mide ve bağırsaklarından parça gelmeye başladı. Başka bir kaynakta geçmemekle birlikte bir gurubun onu zehirlediği yönünde bir bilgi mevcuttur.⁷ Hastalığının şiddetine rağmen son anına kadar teyemmüm ve ima yoluyla da olsa namazını kıldı. Haçlı seferlerinin Müslüman toplum için ne denli tehlikeli olduğunu bilen el-Melikü'l-Muazzam siyasi hareketlerini öncelikli olarak bu tehlikeye göre düzenlemiştir. Dimyat⁸ önünde Haçlıların muhasarası altına düşen kardeşi el-Melikü'l Kâmil'in yardımına koşmuş ardından hanedanın birlik oluşturmasını temin ederek Dimyat'ın geri kazanılmasını sağlamıştır. Yaptığı bu hizmeti ömrünün son anında hatırlayarak etrafındaki insanlara bu sebeple Allah'tan rahmet ve ecir beklediğini dile getirmiştir. el-Melikü'l-Muazzam beyaz bir kefene sarılmayı sade bir mezara gömülmeyi istemiştir. Önce Dımaşk kalesine defnedilen el-Melikü'l-Muazzam daha sonra 627/1230 yılında Salihîyye'de⁹

⁵ el-Melikü'l-Muazzam bu kitapla alakalı olarak muhataplarına istedikleri yerden soru sorabileceklerini ve kendisinin de buna cevap verebileceğini iddia etmiştir. *Şifâ*, s., 243.

⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 212; Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitabu's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, thk., Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, trs., I/1, 224. Bu kitap *er-Red ala Ebi Bekri'l-Hatîb el-Bağdadî* adıyla 1932 yılında Mısır'da basıldı (*Şifâ*, s., 242). *Şifâ*, s., 242, 243; İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 211; Makrizî, *es-Sülûk*, I/1, 224.

⁷ *Şifâ*, s., 249.

⁸ Dimyat, Nil nehrinin Akdeniz'e birleştiği yere yakın nehrin doğu kesiminde bulunan bir şehir. (Yâkut, *Mu'cem*, II, 537).

⁹ Sâlihiyye, Dımaşk'ın güneyinde Kasiyun dağı eteğinde bulunan bir köy (Yâkut, *Mu'cem*, III, 442).

yaptırdığı medresedeki mezarlığa, annesi ve kardeşi Muğis'in yanına nakledildi. Hâkimiyet alanı Hıms'dan el-Ariş'e¹⁰ kadar Gavr¹¹, Filistin, Kudüs, Kerek¹², Şevbek¹³ içine alan bölgede on yıl beş ay yirmi üç gün hüküm süren el-Melikü'l-Muazzam, kırk yedi yaşında vefat etti. Üç bin atlıdan oluşan az bir askeri güce sahip olmasına rağmen sayı ve silah açısından daha büyük güce sahip kardeşleri arasında hatırı sayılır bir korku salmıştı.¹⁴

el-Melikü'l-Muazzam 624/ 1227 yılında ölünce yerine yirmi yaşlarındaki oğlu el-Melikü'n-Nâsır Davud geçti. Küçük yaşta olması, sebebiyle ölüm hadisesinin ortaya çıkardığı kritik ortamı ve idarenin bütün işlerini, babasının en yakın adamı ve sonradan Memluklerin kuruluşundaki önemli isim, İzzeddin Aybek el-Muazzam'ı üstlendi. El-Melikü'n-Nâsır Davud babasının öldüğünü amcasına bildirince el-Melikü'l-Kâmil taziye kabul etti. Yeğenine hediyeler göndererek onun gönlünü ferahlatan el-Melikü'l-Kâmil, el-Melikü'n-Nâsır Davud'un hâkimiyetini tanıdığını bildirdi. Doğrusu el-Melikü'l-Kâmil, el-Melikü'l-Muazzam'dan korktuğu için ölümüne sevinmişti. Amcasının hâkimiyetini kabul etmesine sevinerek gönderdiği hilatı giyen el-Melikü'n-Nâsır Davud'un bu huzuru fazla uzun sürmedi. el-Melikü'l-Kâmil'in hazinelerini muhafaza etmek için Şevbek kalesini istemesi üzerine amca ile yeğen arasında anlaşmazlık başladı.¹⁵

Hanedan arasındaki siyasî kavgalar ve Haçlılar ile ciddî boyutta sürdürdüğü mücadelelere rağmen el-Melikü'l-Muazzam bölgesinde imar faaliyetlerinden geri kalmadı. 621/1224 yılında Kasiyûn¹⁶ dağının eteğinde Salihyye'de Muazzamiye Medresesini yaptırdı. Kendi adına yaptırdığı medreseden başka Kudüs'te bir medrese, Maan'da¹⁷ hamamlar, misafirlerin konaklama ve ihtiyaçları için Daru'l-Mudîf'i yaptırdı. Câbiye'den¹⁸ Mekte'ye kadar Hicaz yolunda zirâi faaliyetlerin yapılmasını sağladı. 611/1214 yılında ifa ettiği hac vazifesi esnasında Cafer-i Tayyâr Mescidini tamir ettirdi ve hacılara ziyafet tertip etti. Ardi arkası gelmeyen mücadeleler sebebiyle yıpranan Dimaşk surlarını yaptırdı.¹⁹

el-Melikü'l-Muazzam cesaretli bir lider, muttakî bir dindar, cömert, iyi yaşayışlı, mütevazî bir insandı. Çoğu zaman saltanat alametlerini

¹⁰ el-Ariş, Mısır'da Kuzey Sina bölgesinde, Mısır ile Şam arasındaki Reml bölgesinin ortasında, Ariş vadisinin batı yakasında yer alan bir şehirdir. (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 128; Mustafa L. Bilge, "el-Ariş", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 378).

¹¹ el-Gavr, Şam bölgesinde Dimaşk ile Kudüs arasında Ürdün nehri vadisinde bulunan bir bölgedir. (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 246).

¹² Kerek, Ürdün'de Ölü Deniz'in doğusunda Kudüs ile Eyle arasında etrafı derin vadilerle çevrili bir kale ve şehir. (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 514)

¹³ Şevbek, Ürdün'de bulunan Kerek yakınlarında Eyle, Amman ve Kızıl Deniz arasında korunaklı bir kale (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 420).

¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 471-2; İbn Vâsıl, IV, 208-9. *Şifâ*, s. 249; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 495; Muhammed Abdulhay el-Leknevî, *Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Beyrut, trs., s., 152.

¹⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 224; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 472; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/1, 224.

¹⁶ Kâsiyun, Dimaşk şehrine hakim bir konumda, 1200m yükseklikteki bir dağdır (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 335; H. Lammens, "Kasiyun", *İA*, İstanbul, 1967, VI, 391).

¹⁷ Maan, Belka kasabası civarında Hicaz yönünde bir şehir (Yâkut, *Mu'cem*, V, 179).

¹⁸ Câbiye, Dimaşk'ın 80 km güney batısında Havran bölgesinde bulunan bir ordugah şehridir (Yâkut, *Mu'cem*, II, 106; Mustafa Fayda, "Câbiye", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 538).

¹⁹ *Şifâ*, s., 248; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 579.

kullanmaz sade bir vatandaş gibi yolculuk eder; şehri bu şekilde dolaşır. 623/1225 yılında Kudüs'te onu gören İbn Vasil izdiham içinde kendisine yönelen halktan hiç rahatsızlık duymadığını, onları kucakladığını takdirle anlattıktan sonra Eyyûbî hanedanında olmayan bu sevecen devlet adamı tavrının darbu mesel haline dönüştüğünü ifade eder.²⁰ Bu özellikleri sebebiyle askerlerin desteğini kazanmış, çeşitli yerlerden âlimler onun yanına gelmiştir. Kardeşi el-Melikü'l-Kâmil'in sıkıntıya düştüğü an tek başına Dimaşk'dan İskenderiye'ye gidecek kadar cesur, tehlikeli anlarda zırhsız uyumayacak kadar da tedbirli idi. Siyasî alanda gösterdiği mücadelelerden fırsat bulduğu an başta *Kur'an-ı Kerim* olmak üzere *Câmiu'l-Kebîr* ve *Kitâbu Sibeveyh'i* okurdu. Halkın hangi durumda olduğunu devamlı kontrol eder ve her gün öğleye kadar insanların ihtiyaçlarını gidermek, maruzatlarını dinlemekle meşgul olurdu. İlmin yaygınlaşması ve âlimlerin ihtiyaçları için büyük paraların harcanmasından kaçınmayan el-Melikü'l-Muazzam, gösterdiği ikram ve ihsanlarla dört bir taraftan sayısız âlimin yanına gelmesine vesile oldu. Dimaşk'a gelen âlimleri kendisine yaklaştırmasını bilen Melik, onları meclislerine almak suretiyle tertip ettiği ilmi toplantılarda hem onlardan bilgi aldı hem de onları bilgilendirdi. Devrin ünlü edebiyatçıları Nasrullah b. Beraka el-Mısıri ve Şerefuddin Ebu'l-Mehâsin b. Uneyn'i yanından ayırmazdı. el-Melikü'l-Muazzam, Şerefuddin'i Dimaşk'ta bulunan divanların başına getirdi ve mertebesini yükseltti.²¹

I- Naibliği Döneminde el-Melikü'l-Muazzam

a-Hakimiyeti Sağlama Mücadelesi

el-Melikü'l-Âdil'in askerî anlamda en büyük destekçisi oğlu el-Melikü'l-Muazzam idi. Güçlü kişiliği ile adeta Eyyûbî Devletinin sembolü haline gelen Salâhaddin'den sonra el-Melikü'l-Âdil'in idareyi ele geçirmekte karşılaştığı muhalifeti bastırmada el-Melikü'l-Muazzam önemli görevler üstlenmişti. Bu yüzden el-Melikü'l-Âdil, el-Melikü'l-Muazzam'ı 596/1200 yılında Dimaşk'a naib tayin ettirdi.²² Kendisine muhalif olarak gördüğü Hüsameddin Başara üzerine Fahreddin Çerkes'i Banyas'a²³ gönderdi ve 597/1201 yılında yapılan kuşatmaya el-Melikü'l-Muazzam'ın da katılmasıyla şehir kontrol altına alındı.²⁴ El-Melikü'l-Âdil, Salâhaddin'in oğlu el-Melikü'l-Efdal'in kendisi aleyhine olan niyetlerini hacdan dönen adamı İzzeddin Usame vasıtasıyla öğrenmişti. Usame, el-Melikü'l-Efdal'in kendisine katılma talebini kabul ederek gerçek fikirlerini öğrendi ve efendisi el-Melikü'l-Âdil'e sadık davranarak hemen onun denetimi altındaki Sarhad'i²⁵ muhasara etmesini tavsiye etti. Bunun üzerine 597/1201 yılında el-

²⁰ İbn Vâsil, *Müferric*, IV, 210. İnsan, samimi olarak bir şey yaptığında " muazzamî olarak" yaptığını ifade eder.

²¹ *Şifâ*, s., 243-4. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 472; Zehebi, el-Melikü'l-Muazzam'ın kişiliğinin olumsuzluğu yönünde bilgi vermiştir. Ancak bu konuda başka bir kaynakta onu destekleyici bir bilgiye rastlanmamıştır (Zehebi, *el-İber*, III, 194).

²² Makrîzi, *es-Sülûk*, I/I, 153.

²³ Banyas, Dimaşk'ın güney batısında şehre yarım merhale uzaklıkta bir beldedir (Ebu'l-Fidâ, *Takvîmu'l-Büldân*, Beyrut, trs., s., 239). Dimaşk'ın kuzey batısında bulunan Banyas konumunun dışındadır.

²⁴ İbn Vâsil, *Müferric*, III, 116-7.

²⁵ Sarhad, Şam bölgesinde Havran'a yakın bir beldedir. (Yâkut, *Mu'cem*, III, 453).

Melikü'l-Âdil, el-Melikü'l-Muazzam'a bir mektup yazarak Sarhad'i kuşatmasını emrederken diğer meliklere de oğluna bu kuşatmada yardım etmelerini istedi. El-Melikü'l-Efdal amcasının kararlılığını el-Melikü'l-Muazzam'ın da hazırlığını duyunca kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in yanına gitti. el-Melikü'l-Muazzam kendisine Sarhad kuşatmasında yardım etmeleri için Banyas'da bulunan Fahreddin Çerkes'i ve Meymun el-Kasrî'yi çağırdı fakat bu iki emir onun yardım çağrısına uymayarak yalnız kalmasına neden oldular. Gereken yardımdan mahrum kalan el-Melikü'l-Muazzam istenen sonucu alamadan döndü.²⁶

597/1201 yılında ümeranın hoşnut olmamasına rağmen Salâhaddin'in oğullarını bertaraf ederek Eyyübî tahtına oturan el-Melikü'l-Âdil'in sultanlığı hanedan tarafından kabul edildi. Buna göre el-Melikü'l-Âdil büyük sultan, oğulları el-Melikü'l-Kâmil Mısır'da el-Melikü'l-Muazzam da Dimaşk'da onun naibi oldular. Yukarıda bahsedilen Banyas kuşatmasında olduğu gibi hem yönetim değişikliğinden memnun olmama hem de emirler arası çekişme, istenen sonucun alınmasına etkili adımların atılmasına engel oluyordu. el-Melikü'l-Muazzam'ın yardım çağrısına Üsâme ile aralarındaki rekabet dolayısıyla olumlu cevap vermeyen Fahreddin Çerkes ve Meymun el-Kasrî bununla da kalmayarak Sarhad'e gidip el-Melikü'z-Zafir ile birleştiler ve Halep hâkimi el-Melikü'z-Zâhir'e mektup yazarak Dimaşk'ı el-Melikü'l-Âdil'in elinden almak için tahrik ettiler.²⁷

el-Melikü'z-Zâhir ve el-Melikü'l-Efdal, Fahreddin Çerkes ve diğer Salahî²⁸ emirlerin katılımıyla el-Melikü'l-Muazzam idaresindeki Dimaşk'ı muhasara ettiler. el-Melikü'l-Âdil o sırada Mısır'da bulunuyordu. El-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir Dimaşk'ın el-Melikü'l-Efdal'e teslim edilmesi hususunda anlaşılabilir. Daha sonra Mısır'a yürüyecekler ve aldıkları takdirde el-Melikü'l-Efdal Mısır'a geçip idaresini eline alacak, el-Melikü'z-Zâhir de Dimaşk'a sahip olacaktı. el-Melikü'z-Zâhir ve el-Melikü'l-Efdal Dimaşk önüne geldiklerinde Fahreddin Çerkes ve Zeyneddin Karaca onlara katılmak ve yardım etmekten vazgeçtiklerini bildirdiler. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in de muvafakatini alarak onları ikna etmek için Zeyneddin Karaca'ya kendi mülkündeki Sarhad'i, Fahreddin Çerkes'e de yirmi bin dinar vermeyi kabul etti. Emirler bunu duyunca askeri destek vermeye geldiler. el-Melikü'l-Efdal kendi ailesini Sarhad'den çıkararak el-Melikü'l-Mücâhid idaresindeki Hıms'a gönderdi. Böylece el-Melikü'z-Zâhir cephesi güçlenmiş oldu. Şehir düşmek üzere iken el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir arasındaki eski çekişmenin tekrar ortaya çıkması nedeniyle bir sonuç alınamadı. el-Melikü'z-Zâhir kuşatmanın son gecesinde el-Melikü'l-Efdal'e haber göndererek kesinlikle Dimaşk'ın kendisine verilmesini istiyor başka bir çözüme yanaşmıyordu. el-Melikü'z-Zâhir'in kendisi için daha kötü niyetli olduğunu düşünen el-Melikü'l-Efdal Suruç ve Re'sulayn'ı²⁹ alarak diğer Eyyübî hanedanı gibi el-Melikü'l-Âdil'in hâkimiyeti tanımış oldu. Böylece Eyyübî Devletinin birliği

²⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, III, 117,119; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 160.

²⁷ İbn Vâsıl, *Müferric*, III, 119-120; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 162.

²⁸ Selahaddin Eyyübî'ye ait olan memlukleri (köleleri) ifade etmektedir.

²⁹ Re'sulayn (bugünkü Ceylanpınar) Harran ile Nusaybin arasında Harran'a 15 fersah uzaklık-taki bir beldedir. (Yâkut, *Mü'cem*, III, 15).

yeniden sağlandı fakat hâkimiyet Selahaddin'in oğullarından alınarak kardeşi el-Melikü'l-Âdil ve oğullarının eline geçti.³⁰

604/1207 yılında el-Melikü'l-Âdil elçisi Kadı Necmeddin Halil b. el-Mesudî'yi göndererek Halife'den, Mısır, Şam, el-Cezire ve Ahlât üzerindeki hâkimiyetinin tanınmasını istedi. Halifenin bu talebi kabul etmesinden sonra gönderdiği elçisi Şeyh Şihabuddin Sühreverdi'yi Dimaşk'a gelince el-Melikü'l-Âdil oğulları el-Melikü'l-Eşref ve el-Melikü'l-Muazzam ile birlikte büyük bir coşku ile karşıladılar. Elçi tarafından el-Melikü'l-Âdil ve oğulları el-Melikü'l-Eşref ile el-Melikü'l-Muazzam'a halifenin gönderdiği hediyeler verildi.³¹

Bir yıl sonra babasına hizmet amacıyla el-Melikü'l-Muazzam Mısır'a gitti. İsyan etmesi sebebiyle yakalanacağını anlayan İzzeddin Usame maiyetiyle birlikte kaçmaya başladı. el-Melikü'l-Muazzam onun peşine düşünce kölelerini Remle'de³² bırakarak bir Arap rehberliğinde kaçmaya devam eden Usame Darum'a³³ geldiğinde fazla sürmeden el-Melikü'l-Muazzam'a ihbar edildi. el-Melikü'l-Muazzam onu yakalayarak Kerek'e göndererek hapsedtirdi ve ona ait olan Kevkeb³⁴ ve Aclun'u³⁵ muhasara ederek ele geçirdi. el-Melikü'l-Âdil, Kevkeb kalesinin yıkılmasını emretti, Aclun'a dokunmadı. Salahî emirlerden İzzeddin Usame ölünceye kadar hapis kalırken, Fahreddin Çerkes, ve Zeyneddin Karaca'nın tutukluluk halleri el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'l-Muazzam döneminde devam etti. el-Melikü'l-Muazzam Fahreddin Çerkes'e ait yerleri ikiz kardeşi el-Melikü'l-Aziz için ele geçirdi. Sarhad'i, İbn Karaca'nın elinden alarak memluklerinden İzzeddin Aybek'e verdi. Sarhad, 644 yılında Salih Necmeddin burayı alıncaya kadar, Aybek'in idaresinde kaldı. Böylece el-Melikü'l-Muazzam babası el-Melikü'l-Âdil'in yönetime geçmesinden memnun olmayarak isyana kalkışan Salâhaddin'in memluklarından olan emirleri bertaraf ederek yönetimin sağlamlaşmasına katkıda bulundu.³⁶

b-Haçlılarla Mücadelesi

Ëyyübî sultanı el-Melikü'l-Âdil Haçlılarla sulh ortamını sürdürme tavrı idi. Salâhaddin'in vefatından sonra hem el-Melikü'l-Âdil'in hem de Haçlı Kralı Henri de Campagne'nin iyi niyetleri sebebiyle, iç karışıklıklara rağmen, sulh ortamı bozulmadı. Ancak Alman İmparatoru VI. Henri'nin Kudüs'ü ele geçirme amacıyla gönderdiği kuvvetlerin önünü keserek etkisiz hale getiren el-Melikü'l-Âdil, Akkâ Kralı Henri de Campagne'nin ölümünden sonra yerine geçen II.Amori'nin Yafa'ya karşılık Beyrut'u ele ge-

³⁰ İbn Vâsil, *Müferric*, III, 123-4; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 162-3; Ebu'l-Fezâil Muhammed b. Ali İbn Nazif, *et-Tarihu'l-Mansûrî*, Dimaşk, 1981, s., 4-5.

³¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 167; İbn Vâsil, *Müferric*, III, 181-2.

³² Remle, Filistin'de Kudüs'ün 39 km kuzey doğusunda bir ribat ve şehirdir (Yâkut, *Mu'cem*, III, 79; E. Honigmann, "Remle", *İA*, IX, İstanbul, 1964, 687).

³³ Dârum, Kudüs'ten Mısır'a giden yol üzerinde Gazze'nin ötesinde, sahile bir fersah uzaklıkta bir kaledir. (Yâkut, *Mu'cem*, II, 483).

³⁴ Kevkeb, Taberliye şehri yakınlarında Ürdün bölgesine hakim bir kaledir. (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 561).

³⁵ Aclun, Ürdün'ün İrbid şehrine bağlı Amman'ın 73 km kuzeybatısında bir beldedir (İdris Bostan, "Aclun", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 326).

³⁶ İbn Vâsil, *Müferric*, III, 209,210; İbn Hallikan, *Vefeyât*, III, 494; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 174.

çirmesine engel olamadı. Bozulan sulh ortamında bununla yetinmeyen Haçlıların Tibnin kalesini kuşatmaları üzerine saldırıya geçen Eyyübî ordusu Haçlıları ateşkes yapmak zorunda bıraktı.³⁷

1198 yılında yapılan ateşkestten sonra ortaya çıkan barış ortamını devam ettirme niyetinde olan el-Melikü'l-Âdil, Venedik'le olan irtibatı nedeni ile IV. Haçlı seferini kendinden uzaklaştırarak İstanbul üzerine yönlendirdi. Bu aşamada Haçlıları Suriye ve Mısır üzerine çekecek tehlikeli durumlara girmeyen el-Melikü'l-Âdil, Akkâ Kralından da en azından Haçlılar bölgeye gelinceye kadar aynı barışçı tutumu gördü. İki tarafın sulhu devam ettirme anlayışı 1203 yılına kadar ancak sürdü ve Akkâ'ya gelen Haçlı guruplarının saldırganlıklarını Kral önleyemedi. 601/1205 yılında Haçlıların Hama'ya saldırmaları ve birçok insanı öldürüp birçoğunu esir etmeleri ve şehri yağmalamaları sebebiyle el-Melikü'l-Mansur Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Muazzam'dan yardım istedi. el-Melikü'l-Muazzam şehre askeri yardım gönderdi ve Haçlıların tekrar ateşkes anlaşması istemelerini sağladı.³⁸

İslam topraklarına akınlarını sürdüren Haçlılara engel olmak amacıyla 603/1207 yılında el-Melikü'l-Âdil'in başlattığı harekât çocuklarının da katılımıyla önemli bir güç haline geldi. el-Melikü'l-Muazzam'ın da aralarında bulunduğu on bin askerden oluşan Eyyübî ordusu Hisnu'l-Ekrad'a³⁹ saldırıda bulundu. Hisnu'l-Ekrad'da başarı kazanan ordu Trablus kuşatmasına başladı. Şiddetli muhasara esnasında Trablus kontu, el-Melikü'l-Âdil'e çeşitli hediyelerle üç yüz esiri göndererek barış teklifinde bulundu. Ordusunda uzun süren muhasaradan sonra yılgınlık ve ümitsizlik gören el-Melikü'l-Âdil'in teklifi kabul etmesi ile Zilhicce ayının sonunda anlaşma sağlandı.⁴⁰

607/1210 yılında Akkâ'da toplanan Haçlılar büyük bir birlik oluşturdular. Templier şövalyelerinin taşkın hareketleri sürünce sulh ortamı bozuldu. el-Melikü'l-Âdil sulh taraftarı idi ancak karşı tarafın buna yanaşmaması sebebiyle el-Melikü'l-Muazzam, Templier şövalyelerine cevap olarak Akkâ topraklarını yağmalamaya başladı. Bu esnada babasının emriyle Tur Dağı üzerinde müstahkem bir kale inşasına başladı. Bu kale iki yıl sonra tamamlandı. el-Melikü'l-Muazzam'ın tesirli akınları sebebiyle iki taraf arasında beş yıl süren bir ateşkes anlaşması sağlandı.⁴¹

el-Melikü'l-Âdil Haçlıların Kudüs'ü almak için Akkâ'da toplandıklarını öğrenince Mısır'dan hareket ederek önce Remle'ye gitti (614/1217). Buradan Nablus'a ve Beysan'a⁴² giden el-Melikü'l-Âdil, Haçlıların kendisinden önce büyük bir kuvvetle Beysan'a geldiklerini görünce savaşmadan geri çekildi. Haçlılar, Batı dünyasından Akkâ'ya gelen yardımlarla oldukça güçlenmiş sayıca üstün bir konuma gelmişlerdi. Bu güçle mücadele edemeyeceğini anlayan el-Melikü'l-Âdil oğlu el-Melikü'l-Muazzam'ın tepkilerine

³⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev., Fikret İşıltan, Ankara, 1992, III, 86; Ramazan Şeşen, "Eyyübiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1989, VI, 348-349.

³⁸ İbn Vâsil, *Müferric*, III, 163-4; Runciman, III, 86, 89.

³⁹ el-Hisn Kalesi olarak da bilinen Hisnu'l-Ekrad, Hıms ile Akdeniz sahili arasında bulunmaktadır.

⁴⁰ İbn Vâsil, *Müferric*, III, 173.

⁴¹ İbn Vâsil, *Müferric*, III, 201; Runciman, III, 118; Şeşen, VI, 352; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols: the Ayyubids of Damascus: 1193-1260*, Albany, 1977, s., 132-137.

⁴² Beysan, Filistin ile Havran arasında bir şehir (Yâkut, *Mu'cem*, I, 625).

rağmen Haçlılarla savaşmadan Dimaşk'a doğru hareket etti ve hanedan üyelerinin askerleri ile orada toplanmalarını istedi. el-Melikü'l-Muazzam, babasının savaşmadan geri çekilmesine kızarak nereye gittiğini sorunca el-Melikü'l-Âdil "Hangi güçle onlarla savaşayım" şeklinde cevap vererek onlarla baş edemeyeceğini söyledi. Diğer taraftan el-Melikü'l-Âdil'in Beysan'a gelmesi ile halk kaçmayarak sevince kapılmıştı. Ancak onun ayrılmasından sonra Haçlı felaketi bütün şiddetiyle görünmeye başladı. Haçlılar Beysan'da büyük katliamlarda bulunarak yağma yaptılar. Haçlıların bu yürüyüşlerinin daha tehlikeli bir boyut kazanmaması için Merc-i Suffar'da⁴³ bulunan el-Melikü'l-Âdil bir takım tedbirler aldı. Kudüs'ün işgaline engel olmak için el-Melikü'l-Muazzam'ı Nablus'a göndererek müdafaa tedbirleri almasını emretti. Diğer taraftan Dimaşk kalesinin güçlendirilmesi ve meliklerin yardıma gelmeleri için gerekli talimatları verdi. Beysan'daki katliamdan sonra Banyas'a giden Haçlılar Sayda ve Şakif'de yağmalarını sürdürerek sayısız esir ve ganimet ile Akkâ ovasına döndüler. Haçlılar el-Melikü'l-Âdil'in yaptırdığı Tur kalesine yoğun bir saldırıda bulunsalar da kale müdafaasını sürdürerek düşmedi. Muhasaranın uzaması ve kendi içlerinde önde gelen bazı insanların ölmesi sebebiyle Haçlılar muhasarayı kaldırarak Akka'ya yöneldiler. Jean de Brienne komutasındaki donanma Dimyat'a yöneldi. Haçlıların çekilmesinden sonra el-Melikü'l-Âdil, Tur kalesini yıktırıp buradaki silahları ve askeri gücü Dimyat kalesine naklettirdi.⁴⁴

II- el-Melikü'l-Âdil'in Ölümünden Sonra el-Melikü'l-Muazzam a-Dimyat Kuşatması

Akdeniz'in doğu sahilinde istedikleri sonucu alamayan Haçlılar Mısır'a hâkim olmak suretiyle Kudüs'ü daha kolay ele geçirebileceklerini düşünerek harekete geçtiler. Müslümanları Nil deltasından çıkarmak suretiyle Akdeniz'de donanma gücünden mahrum bırakmayı, ardından Akkâ ve Süveys üzerinden çift yönlü bir harekâtle Kudüs'ü ele geçirmeyi planlıyorlardı.⁴⁵ Akkâ Kralı Jean de Brienne komutasında Mısır üzerine yapılan sefer V. Haçlı seferini oluşturmuş ve Avrupa'dan sefer için yola çıkan güçler Akkâ'ya gelmeye başlamışlardı. Dimyat şehrinin karşısına karargâh kuran Haçlılar el-Melikü'l-Kâmil'in aldığı nehri zincirle kapamak ve burç yaptırmak gibi tedbirler nedeniyle dört ay müddetle bir sonuç alamadılar.

Haçlılar Dimyat'ın batı tarafından karaya çıktılar ve burçlara saldırıya başladılar. Nil nehrinden geçmeyi engellemek için önceden gerilen zincirleri kesmeyi başardılar. el-Melikü'l-Kâmil donanmasını Dimyat'a göndererek Haçlılara karşı tedbirler aldıysa da burçları istila etmelerini engelleyemedi. Dimyat kuşatması sürerken Haçlıların nehir üzerindeki kuleyi ele geçirip limanı işgal ettiklerini duyunca el-Melikü'l-Âdil üzüntüsünden Merc-i Suffar'da 7 Cemaziyelahir 615/31 Ağustos 1218 tarihinde öldü. el-Melikü'l-

⁴³ Mercü's-Suffâr, Dimaşk'ın 33 km güneyinde bulunan bir ovadır. (Yâkut, Mu'cem, V, 118; H. Lammens, "Mercü's-Suffâr", *IA*, VII, 755).

⁴⁴ Makrizi, *es-Sülûk*, I/I, 186-7; İbn Vâsil, *Müferric*, III, 255-256; Runciman, III, 131, 132; Şeşen, VI, 352-3; R. S. Humpreys, *From Saladin*, s., 150-155.

⁴⁵ Runciman, III, 132.

Âdil'in naibi olan el-Melikü'l-Muazzam o sırada Nablus'ta bulunduğu için ölüm habisesi halktan gizlendi. el-Melikü'l-Muazzam'a babasının öldüğünü haber veren Kerimuddin Hılatî, o gelinceye kadar durumu idare etti. El-Melikü'l-Âdil'in Dimaşk'a gidiyor zannedilmesi için her türlü tedbir alındı. Dimaşk'a ulaşınca gizlice yıkanıp defnedildikten sonra önce el-Melikü'l-Âdil sonra el-Melikü'l-Muazzam adına devlet adamlarından yemin alındı ve ölüm habisesi açıklandı. Halkın kısa bir tereddüt yaşamasından sonra atına binen el-Melikü'l-Muazzam düzeni sağladıktan sonra babasının Dimaşk'taki yedi yüz bin dinarlık hazinesi başta olmak üzere Kerek ve Caber'de⁴⁶ bulunan hazinelerine el koydu ve bu tarihten sonra bağımsız hareket etmeye başladı. el-Melikü'l-Muazzam kendi adına halktan yemin alıp bağlılıklarını kazansa da babası tarafından yerine veliaht tayin edilen el-Melikü'l-Kâmil'e itaatini açıkladı ve hutbeyi onun adına okuttu. el-Melikü'l-Kâmil ise babasının ölümünden sonra Haçlıların Mısır'a girmesine ve taht kavgalarına engel olamayacağını düşünerek korkuya kapıldı. Beklemediği bir isyan ile karşılaşan el-Melikü'l-Kâmil sıkıntılı anlar yaşamaya başladı.⁴⁷

Kürtler arasında büyük ağırlığı olan İmadüddin Ahmed b. Seyfeddin Ali b. Meştub, Dimyat muhasarası devam ederken el-Melikü'l-Kâmil'in bu zor anında ona isyan etti. Emir İzzeddin el-Humeydî, Eseddüddin el-Hekkarî gibi Kürtleri yanına toplayan İbn Meştub'un amacı el-Melikü'l-Kâmil'i tahttan indirmek ve yerine kardeşi el-Melikü'l-Fâizi geçirerek idaredeki hâkimiyetlerinin devamını sağlamaktır. Ayrıca İbn Meştub, Eyyûbî idaresinin daha önceden yaptığı gibi el-Melikü'l-Kâmil'in de Türk emirlere yakınlık göstermesinden rahatsızlık duyuyordu. el-Melikü'l-Kâmil bu cephenin kendisini tahttan indireceğini anlayınca yakalanmamak için geceleyin Âdiliye karargâhından ayrılarak Uşmum Tennâh'a⁴⁸ gitti. Başsız kaldıklarını anlayan askerler ağırlıklarını bırakarak sağa sola dağıldılar. Sabah, Nil kenarında Müslümanlardan hiç kimseyi göremeyen Haçlılar karargâhi ele geçirdiler. 615/1219 yılında bu çok kolay işgalle birlikte Haçlılar ordunun bıraktığı ganimete de zahmetsizce sahip oldular.⁴⁹

el-Melikü'l-Kâmil'i içinde bulunduğu bu sıkıntıdan kardeşi el-Melikü'l-Muazzam kurtardı. Zor geçen iki günden sonra kardeşine ulaşan el-Melikü'l-Muazzam, bozgunu önleyeceğine dair söz vererek onu rahatlattı. Haçlı saldırısı ve İbn Meştub isyanı karşısında zor durumda kalan el-Melikü'l-Kâmil'in topraklarını Haçlılara bırakarak o sırada Yemen idaresinden sorumlu oğlu el-Melikü'l-Mesud'un yanına gitmeyi planladığı bildirilir. Muhasaranın bu tehlikeli anında kardeşine karşı isyan eden İbn Meştub'u ber taraf etmek için Dimaşk'tan bölgeye gelen el-Melikü'l-Muazzam, yürüyüşe çıkma bahanesi ile onu ele geçirdi. İbn Meştub'u denetim altında Mısır'dan çıkarıp Şam'a doğru yola çıkararak karargâhtan uzaklaştırdı. Remle'ye geldiğinde yanına kuvvet bırakarak kaçmasına müsaade edil-

⁴⁶ Caber, Siffin yakınlarında Fırat'ın kenarında Balis ile Rakka arasında bulunan bir kale (Yâkut, *Mu'cem*, II, 165).

⁴⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 352; İbn Vâsil, *Müferric*, III, 275-6; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 191,194; Nuaymî, *ed-Dâris* I, 579; Runciman, III, 135; R. S. Humpreys, *From Saladin*, s., 155-162.

⁴⁸ Uşmum Tennâh, Mısır'da Dimyat yakınında iki beldeden biridir. (Yâkut, *Mu'cem*, I, 237).

⁴⁹ İbnü'l-Adim, *Zübde*, s., 463; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 196-7; İbn Vâsil, *Müferric*, IV, 17-18; Runciman, III, 138; Şeşen, VI, 355.

memesi emrini verdi (615/1219). Sıkı bir gözaltına tabi tutulan İbn Meştub bu halde hiçbir şey yapamadı. İbn Meştub'u kontrol altına alan el-Melikü'l-Muazzam, kardeşinin maneviyatını güçlendirdi.⁵⁰

el-Melikü'l-Muazzam el-Âdiliye karargahının ele geçirilmesi ile Şam'da hareketlenen Haçlılara karşı bir takım tedbirler almak için bölgeye gitti. el-Melikü'l-Muazzam Akkâ topraklarına girip Kayseriyye'yi tahrip etti ve Aslis kalesini kuşattı. Daha sonra Kudüs'te müdafaa tedbirleri aldı ve bazı hudut kalelerini tahrip etti. el-Melikü'l-Kâmil liderliğinde Eyyûbîlerin Mısır'da Haçlılarla mücadele ettikleri bir sırada Kudüs tehlikeye maruz kalabilirdi. Savaşın nasıl sonuçlanacağı bilinmemekle beraber Kudüs Müslümanların elinden çıkabilir, bir işgal durumunda ise bu haliyle savunması çok güçlü Kudüs'ün bir daha Eyyûbîlerin eline geçmesi mümkün olmayabilirdi. Bu yüzden el-Melikü'l-Muazzam, Davut peygamberin yaptırdığı burç hariç bütün surları ve burçları tahrip etti, silahlar ve halk tahliye edildi. Kudüs'ü tahrip edilmesi Müslümanlara çok ağır geldi, burada yaşayanlara büyük üzüntü yaşattı.⁵¹

el-Melikü'l-Kâmil, Haçlılara Dimyat ve Mısır'dan çekilmeleri karşılığında Kerek ve Şevbek dışında, Kudüs dahil Salâhaddin'in fethettiği toprakları vermeyi teklif etti. Ancak Papalık temsilcisi Palegius'un muhalefeti sebebiyle bu teklif kabul edilmedi. Jean de Brienne bu teklifi kabul etmek niyetinde idi. Palegius savunma alanları yıkılmış Kudüs'ün bu haliyle elde tutulamayacağını Kerek ve Şevbek'le birlikte savaş tazminatı verilmesinin gerektiğini öne sürerek bu teklifi kabul etmedi.⁵²

Haçlılar karargâhı ele geçirdikten sonra karadan ve denizde Dimyat'ı kuşattılar. Şehrin etrafını surlarla ve kazdıkları hendeklerle çevirerek yardım ulaşmasını engellediler. Nil nehrini dolduran Haçlı gemilerinin engellemesi ile şehir halkına bir yardım ulaştıramayan, askeri her hangi bir faaliyet yapamayan el-Melikü'l-Kâmil çaresiz kaldı. Buna rağmen Dimyat halkı olağan üstü bir sabır göstererek son ana kadar mücadeleyi sürdürdü. Haçlılar şehir halkı üzerindeki baskılarını şiddetlendirdi ve yirmi bin insanın öldürüldüğü Dimyat'ta sokaklar cesetlerle doldu. Şehri kısıvrak yakalayan Haçlılar artık gücü kalmayan Dimyat'ı Şaban 616/ Ekim 1219'da işgal ettiler.⁵³

Dimyat'ı kolaylıkla elde eden Haçlılar Müslümanlara saldırarak onları yerinden etmeyi dolayısıyla Mısır'a sahip olmayı çok istiyorlardı. el-Melikü'l-Kâmil bütün hanedan üyeleri ve kardeşlerinden acil yardım istedi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Muazzam doğuya giderek el-Melikü'l-Eşref'i yardıma ikna etmeye çalıştı. Haçlıların İslam coğrafyasını kalıcı olarak işgal etmek niyetinde olan büyük bir tehlike olduklarını anlatan el-Melikü'l-Muazzam ikinci görüşmede kardeşi el-Melikü'l-Eşref'i Haçlılara karşı el-Melikü'l-Kâmil'e yardım etmeye ikna etti. Burada el-Melikü'l-Muazzam'ın el-Melikü'l-Eşref'i birliğe katma konusundaki ısrarında onun askeri açıdan önemli bir güce sahip olduğunu anlamaktayız. Böylece doğu sınırlarında

⁵⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 197; İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 17-18; Şeşen, VI, 355.

⁵¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 196-7, 204; İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 17-18,32 ; Runciman, III, 138-139, 144-145; Şeşen, VI, 355; R. S. Humpreys, *From Saladin*, s., 162-170.

⁵² Runciman, III, 141-2; P. M. Holt, *The Age of the Crusades*, New York, 1986, s., 63.

⁵³ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I,197,201; Runciman, III, 142; Holt, s., 63; Şeşen, VI, 355.

Moğol tehdidine karşı bir faaliyete geçme imkânı olmadığı için el-Melikü'l-Eşref 616/1219 yılında Abbasi Halifesinin ordusuyla birlikte yardıma gelmesi talebine özür dileyerek olumsuz cevap vermiş oldu. el-Melikü'l-Muazzam İslam coğrafyasının kalbine sokulan Haçlı tehlikesinin daha büyük ve ciddi olduğuna inanıyordu. Halep, Hama, Humus, Balebek, el-Cezire Eyyübî melikleri kırk bin atlıya ulaşan bir birlik oluşturup Mansûre'de⁵⁴ yerlerini aldılar. Diğer taraftan Haçlılar da deniz yoluyla gelen yardımlarla güç takviyesi yapıp silahlarını artırarak Dimyat adası tarafında Müslümanların karşısında karargâh kurdular. el-Melikü'l-Kâmil Eyyübî ordusu Haçlıların etrafını kuşatıp Dimyat'la bağlarını kesince onları barış istemek zorunda bıraktı. Neticede İslam topraklarını işgalden kurtarmak adına çok güzel bir birlik oluşturan Eyyübî hanedanı Haçlıları Mısır'dan atmayı başarmaları büyük kumandan olarak tanınan el-Melikü'l-Muazzam sayesinde olmuştur. İki tarafın aldıkları yerleri ve esirleri bırakmayı kabul etmesi üzerine 618/1221 yılında barış anlaşması imzalandı. Haçlıların Dimyat hâkimiyeti bir sene on ay yirmi dört gün sürdü.⁵⁵

b-Kardeşler Arası Çekişme

Haçlılara karşı birlik beraberlik içerisinde mücadele vererek başarı kazanan kardeşler düşmanın dizginlenmesinden sonra kendi içlerinde bir takım çekişmelere başladılar. el-Melikü'l-Kâmil, yanındaki bazı komutanların el-Melikü'l-Muazzam tarafına geçmesi sebebiyle, kardeşini devlet adamlarını kandırmakla suçluyor, Mısır askerinin ona meyletmesinden korkuyordu.⁵⁶ Çünkü onun askere iyi davrandığı herkes tarafından biliniyordu. On iki binden fazla askeri bir güce sahip el-Melikü'l-Kâmil bütün olanlara rağmen Şam seferine çıkamıyordu. Çünkü böyle bir harekât esnasında ordusundaki askerlerin el-Melikü'l-Muazzam tarafına geçeceğini, Mısır yönetiminin el değiştireceğini zannediyordu. el-Melikü'l-Muazzam ise el-Melikü'l-Kâmil'in Hama ve Hims sahiplerini kendisi aleyhine kışkırttığını düşünüyor, ona itaat etmiş görünüyor, onun adına hutbe okutup para bastırıyordu.⁵⁷ Dimyat kuşatmasından sonra 1222 yılında kendisine uğramadan el-Melikü'l-Eşref'in Mısır'a gitmesine ve burada uzun müddet kalmasına el-Melikü'l-Muazzam çok kızdı.⁵⁸ Zira bu aşamada iki kardeşin onun aleyhine anlaştıkları haberi geliyordu. el-Melikü'l-Eşref, Mısır'da kardeşi el-Melikü'l-Kâmil ile el-Melikü'l-Muazzam'dan uzak durmak ve onun Hama'yı ele geçirmesini engellemek üzere anlaşmaya vardılar.

Hama sahibi el-Melikü'l-Mansur öldüğünde veliaht olan oğlu el-Muzaffer, el-Melikü'l-Kâmil'in yanında diğer oğlu en-Nâsir ise el-Melikü'l-Muazzam'ın yanında Haçlılarla mücadelede bulunuyorlardı. Şehir yöneticileri sert tutumu ile tanınan el-Melikü'l-Muzaffer'in yerine el-Melikü'n-

⁵⁴ Mansûre, Dimyat ile Kahire arasında bir belde (Yâkut, *Mu'cem*, V, 245).

⁵⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 209; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 378, 463; İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 49, 94-95; M. Sobernheim, "Melikü'l-Muazzam", *İA*, İstanbul, 1957, VI, 674.

⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 585. el-Melikü'l-Kâmil 622 yılında yanında bulunan el-Melikü'l-Cevad'ın, el-Melikü'l-Muazzam'ın yanına kaçması üzerine diğer emirlerin de onun tarafına meyletmelerinden korkmaya başladı.

⁵⁷ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 209.

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 463.

Nâsır'ın idareyi ele alması için el-Melikü'l-Muazzam'a başvurdular. el-Melikü'l-Muazzam buna dört yüz bin dirhem karşılığında izin vereceğini söyleyerek Hama idaresine el-Melikü'n-Nâsır'ı gönderdi (618/1219). Ancak aradan geçen zamana rağmen söz verilen paranın gelmemesine kızarak Hama'ya saldırdı (619/1222). el-Melikü'l-Muazzam'ın Hama'yı kuşatmasından önce müdafaa tedbirleri alan el-Melikü'n-Nâsır şehri başarıyla savundu. Bir sonuç alamayacağını anlayan el-Melikü'l-Muazzam ordusunu Selemiye'ye⁵⁹ kaydırarak şehri ele geçirdi ve gelirlerine el koyarak vali tayin etti. Buradan Maarratu'n-Numan'a⁶⁰ hareket ederek ele geçirdi, şehrin idari yapısını yeniden şekillendirerek atamalar yaptı ve tekrar Selemiye'ye döndü. Yılsonuna kadar burada kalan el-Melikü'l-Muazzam'ın amacı Hama'yı ele geçirmektir. el-Melikü'l-Eşref ile el-Melikü'l-Kâmil kardeşleri el-Melikü'l-Muazzam aleyhine anlaşmalarında o Selemiye'de bulunuyordu.⁶¹

Hama'nın civarını ele geçiren el-Melikü'l-Muazzam iki kardeşin kendisi aleyhine bu kararı almasına çok kızmakla birlikte uymak zorunda kalarak buradan çekildi. Çünkü el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Eşref aralarındaki görüşmede el-Melikü'l-Muazzam'ın bu haliyle bırakılırsa bütün Şam'ı ele geçireceğini dolayısıyla bunun önlenmesi ve tedip edilmesi gerektiği kanaatine vardılar. Bu amaçla iki kardeş el-Melikü'l-Eşref'in kâtibi el-Hâcib Husameddin'i, el-Melikü'l-Muazzam'ı Hama'dan atma konusunda anlaşma yapması için Haleb atabeyi Şihabuddin'e gönderdiler. Ardından el-Melikü'l-Kâmil, Emir Nasıhuddin Ebu'l-Meali'yi, el-Melikü'l-Muazzam'a gönderdi. Elçi "Sultan el-Kâmil dönmenizi ve ardınızdakileri bırakmanızı emrediyor" diyerek ona açıkça kararlılığı bildirdi. el-Melikü'l-Muazzam çok büyük bir arzu ile ele geçirmek istediği Hama'dan vazgeçerek "duyduk ve itaat ettik" cevabını verdi. Hama el-Melikü'n-Nâsır ile acele bir anlaşma yapan el-Melikü'l-Muazzam Selemiye'den ayrıldı ancak kardeşler arası gerginliğin temeli de böylece atılmış oldu. Kardeşler arası gerginliğin cephelere dönüşmesinde halifenin daha önceden Erbil sahibi Muzafferuddin Gökbörü'yi Eşref ve el-Kâmil'den uzaklaştırarak bir cephe oluşturması da etkili olmuş-

⁵⁹ Selemiye, Hims'in kuzey doğusunda bir beldedir. (Yâkut, *Mu'cem*, III, 272).

⁶⁰ Marratu'n-Nu'man, Halep ile Hama arasında bulunan eski bir şehir (Yâkut, *Mu'cem*, V, 182), el-Melikü'l-Muazzam Maarratu'n-Nu'man'da bulunurken yakındaki Şeyzer kalesi sahibi Şihabuddin Yusuf itaatini bildirdi. Ardından Şihabuddin b. Kutub'u gönderip ona meylederek yakınlık kurmak isteyen el-Melikü'n-Nâsır'a sıcak davranmadı. Halep idaresinden sorumlu Atabey Şihabuddin Tuğrul elçi göndererek yardımda bulunamadığı için el-Melikü'l-Muazzam'dan özür diledi. Zira o sırada el-Melikü'n-Nâsır ve Halepliler birleşerek el-Melikü'l-Eşref'e meyl edip el-Melikü'l-Muazzam'dan uzak durmuşlardı.

⁶¹ İbn Vâsil, *Müferric*, IV, 86-89, 118-120; İbn Nazîf, *et-Tarihü'l-Mansûri*, s. 41 vd. Babasının ölümünü geç duyan el-Melikü'l-Muzaffer Hama yönetimini ele geçirmek için el-Melikü'l-Kâmil'in yanından ayrıldı ve el-Gavr denilen mevkide el-Melikü'l-Muazzam ile karşılaştı. el-Melikü'l-Muazzam onun amacını öğrenince şöyle dedi; "Kardeşin Nâsır Hama idaresini eline aldı, halk ona itaat etti. Bu sırada oraya gitmen senin için tehlikeli olur. Önce Dimaşk'a gir devlet adamlarına mektup yaz niyetini açıkla, itaat ederlerse o zaman Hama'ya gir". el-Melikü'l-Muzaffer denileni yaparak bir müddet Dimaşk'ta bekledi. Ancak hiçbir cevap alamayınca Mısır'a döndü ve el-Melikü'l-Kâmil'in verdiği iktâ ile hayatını devam ettirerek ona hizmette bulundu.

tur. Zira Halife Emir Hac'ın el-Melikü'l-Kâmil'in oğlu tarafından rahatsız edilmesinden dolayı el-Melikü'l-Kâmil'e cephe almıştı.⁶²

621/1224 yılında el-Melikü'l-Muazzam şark beldelerini el-Melikü'l-Eşref'in elinden almak için Muzaffer Şihabuddin'e mektup yazarak kendisine katılmasını önerdi. Muzaffer Şihabuddin'i, el-Melikü'l-Eşref'e karşı isyan etmeye çağıran el-Melikü'l-Muazzam bu durumda Dımaşk'tan gelerek kendisine askeri yardımda bulunmayı vaat etti. Muzaffer Şihabuddin bu teklifi kabul etti ve kardeşi el-Melikü'l-Eşref'e karşı Ahlât'ta isyan ederek itaatten çıktı. el-Melikü'l-Eşref mektup yazarak onu kararından vazgeçirmeye çalıştı ise de sonuç alamadı. Böylece el-Melikü'l-Eşref'e karşı el-Melikü'l-Muazzam, Muzaffer Şihabuddin ve Gökböri'den oluşan bir ittifak cephesi oluştu. Muzaffer Şihabuddin'den olumlu cevap alan el-Melikü'l-Muazzam Şark seferine çıkmak üzere hareket ederek Dımaşk'a bağlı el-Katanâ⁶³ köyüne geldi. el-Melikü'l-Eşref'in hâkimiyeti altındaki bölgelere karşı alınan saldırı kararını uygulamak amacıyla harekete geçen el-Melikü'l-Muazzam korkuya kapılarak fazla ilerlemeden Dımaşk'a geri döndü. Çünkü kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in istediği yardımdan sonra bu oluşuma çok kızan el-Melikü'l-Kâmil, el-Melikü'l-Muazzam'a bir mektup yazarak eğer anlaşmaları amaç için hareket edecek olursa elindeki bütün şehirleri almakla tehdit etti. Mısır ordusunun hazırlık halinde olduğunu haber alan el-Melikü'l-Muazzam şehrine geri dönmek zorunda kaldı. Musul askerlerinin bir kısmının el-Melikü'l-Eşref komutasında Ahlât üzerine gitmesi üzerine Musul'a saldıran Gökböri, el-Melikü'l-Muazzam'dan yardım alamayınca Erbil'e geri döndü.⁶⁴

Diğer taraftan bölgeye sokularak yeni hâkimiyet alanları kurmak isteyen Celaleddin Harezşah Dakuka'yı muhasara edip burada görülmemiş işkence ve katliamdan sonra şehri ele geçirdi. Bu esnada Erbil sahibi Gökböri ile görüşmelerini sürdürüyor onu itaatine almak istiyordu. Sonunda Gökböri, Celaleddin'in itaatine girmeyi kabul etti. Ardından Celaleddin ile temasa geçen el-Melikü'l-Muazzam kardeşi el-Melikü'l-Kâmil'e duyduğu büyük kin sebebiyle, onunla anlaştı. el-Melikü'l-Muazzam, Gökböri ve Celaleddin Harezşah arasındaki ittifak Gökböri'nin Musul'u, el-Melikü'l-Muazzam'ın Hama ve Hıms'ı, Celaleddin'in ise Ahlât'ı ele geçirmesi temeli üzerine yapıldı. Hama, Hıms ve Musul el-Melikü'l-Eşref'in denetimi altındaydı ve geniş bir Eyyubî desteği vardı. Diğer taraftan dışardan destek arama durumundaki el-Melikü'l-Muazzam'a ise içerden Balebek sahibi el-Melikü'l-Emced, el-Melikü'l-Aziz ve el-Melikü's-Salih destek veriyordu.⁶⁵

İhtirasları ve kini gittikçe artan el-Melikü'l-Muazzam'ı tehdit etse de el-Melikü'l-Kâmil onun Mısır'dan çıkması halinde kendisini yakalamayı planladığını öğrenince yerinden ayrılmadı. el-Melikü'l-Muazzam, el-Melikü'l-Eşref ve el-Melikü'l-Kâmil'e bağlılığını sürdüren Hama ve Hıms üzerine saldırdı. Hama ve Hıms'ı elde etme konusunda ciddi olan el-

⁶² İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 126-8; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 464; Ebu'l-Kasım Kemaleddin İbnü'l-Adım, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, thk., Halil Mansur, Beyrut, 1996, s., 467-468.

⁶³ Katanâ, Dımaşk'ın bir köyü (Yâkut, *Mu'cem*, IV, 425).

⁶⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 138; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 423; İbnü'l-Adım, *Zübde*, s., 468, 470; Şeşen, VI, 361.

⁶⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 146, 176.

Melikü'l-Muazzam bir gurup Arabı göndererek çevre köyleri tahrip ettirdi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref, Hims sahibi el-Melikü'l-Mucahid'e yardım etmek üzere Mani' b. Hadise'yi bu şehre gönderdi. Halep, Cezire ve Kınnesrin⁶⁶ Araplarından oluşan kuvveti ile Mani' bölgeye geldiğinde el-Melikü'l-Muazzam oraya varmıştı. Yapılan mücadelelerden sonra Mani' idaresindeki güç Hims'a girmeyi başardı. Bu arada aralarında yaptıkları anlaşma uyarınca Gökböri 623/1226 yılında Musul'a Celeleddin de Ahlât'a saldırdı. Musul sahibi Bedreddin Lü'lü bu saldırı karşısında o sırada Rakka'da⁶⁷ bulunan Eşref'ten acil yardım istedi. el-Melikü'l-Eşref, Rakka'dan Harran'a oradan Düneysir⁶⁸ ve Mardin'e giderek el-Melikü'l-Muazzam yanlısı bu şehirleri yağmaladı. Kardeşi el-Melikü'l-Eşref'e bir mektup göndererek Halep ve Mardin'den ayrılırsa kendisinin de Hama ve Hims'tan ayrılacağını Gökböri'nin de Musul'dan ayrılmasını sağlayacağını bildirdi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref, Mardin'den ayrıldı. Her iki taraf kendi bölgelerine çekildiler. Bir sonuç elde edemeyeceğini anlayan Gökböri ise savaşı göze alamadı ve Musul çevresini yağmalayarak Erbil'e döndü.⁶⁹

623/1226 yılında el-Melikü'l-Muazzam ile diğer iki kardeşi arasındaki gerginliği gidermek amacıyla Halife ez-Zâhir, Muhyiddin Ebul-Muzaffer İbnul-Cevzi'yi elçi olarak gönderdi. el-Melikü'l-Eşref, el-Melikü'l-Aziz, el-Melikü'l-Muazzam ve el-Melikü'l-Kâmil'e kadar giden elçi her yerde coşkuyula karşılandı ve meliklere halifenin hilatini verdi. Halifenin bu girişiminin bir sonuç vermediği bu merasimlerden sonra kardeşlerin birbirleri aleyhine yeni arayışlara girmelerinden anlaşılmaktadır.⁷⁰

el-Melikü'l-Muazzam cephesine Âmid sahibi el-Melikü'l-Mesud'un katılması ile hareketlilik bu yöne kaydı. Bir süredir Celaleddin'in bölgede bulunması ve yaptığı çıkışlardan rahatsız olan el-Melikü'l-Eşref müttefiki Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'a 623/1226 yılında mektup göndererek Âmid'e saldırmasını istedi. Selçuklu Sultanı hemen Malatya'ya hareket etti. Malatya'dan Âmid kuşatması için ordu gönderen Sultan, Hisnı Mansur ve bazı yerleri ele geçirdi. el-Melikü'l-Mesud yaptığı hatadan dönerek el-Melikü'l-Eşref ile arasını düzelterek onun safına tekrar katılınca el-Melikü'l-Eşref, Selçuklu Sultanını durumdan haberdar ederek aldığı yerleri el-Melikü'l-Mesud'a iade etmesini istedi. Sultan Alâeddin Keykubat, el-Melikü'l-Eşref'in bu isteğine "Ben onun naibi değilim" şeklinde sert bir cevap vererek şehri muhasara altına aldı. el-Melikü'l-Eşref bu durum karşısında Âmid muhasarasında el-Melikü'l-Mesud'a yardım etme kararı aldı. Ancak onun bu yardımı bir işe yaramadı ve bu sırada Kâhta kuşatmasında olan Selçuklu ordusu el-Melikü'l-Eşref ve el-Melikü'l-Mesud birliğini yenererek şehri ele geçiren memleketlerine döndüler.⁷¹

⁶⁶ Kınnesrin, Halep'in güneyinde Şam ordugah şehirlerinden biri (Ebu'l-Fidâ, *Takvim*, s., 267).

⁶⁷ Rakka, Fırat'ın doğu sahilinde Halep'in 220 km doğusunda bulunan bir şehirdir. (Yâkut, *Mu'cem*, III, 67; *Kâmusu'l-A'lâm*, III, 2295).

⁶⁸ Düneysir, Cezire bölgesinde Mardin'e iki fersahlık uzaklıkta bir şehir (Yâkut, *Mu'cem*, II, 544).

⁶⁹ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 178, 188-9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 453; İbnü'l-Adim, *Zübde*, 470-1.

⁷⁰ İbnü'l-Adim, *Zübde*, s., 470; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 219-220.

⁷¹ İbn Vâsıl, *Müferric*, IV, 202-3; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 459.

Ahlât'ın Celâleddin tarafından işgal edilmesi hâdisesinde el-Melikü'l-Eşref, Mısır'dan gelecek askeri yardımlara el-Melikü'l-Muazzam'ın engel olması sebebiyle, zor durumda kaldı. Aynı şekilde el-Melikü'l-Muazzam Halep ve diğer yerlerden el-Melikü'l-Eşref'e yardım gitmesine mani oluyordu. Musul'dan yardım alma imkânı kalmayan el-Melikü'l-Eşref, 623/1226 yılında kardeşi el-Melikü'l-Muazzam'ın yanına Dımaşk'a geldi. Amacı el-Melikü'l-Muazzam'ın artık önlenemez hareketlerine son vermek daha da önemli şarttaki önemli hâkimiyet alanı Ahlât'ı tehditten kurtarmaktı.⁷² el-Melikü'l-Muazzam ona sevgi ve saygı gösterdi ise de yaklaşık bir yıl zorunlu ikamete mecbur etti. el-Melikü'l-Muazzam, el-Melikü'l-Eşref'i Hama ve Hıms'ı elde etmek için esir gibi kullanmak istiyordu.⁷³ 624/1227 yılında el-Melikü'l-Eşref, el-Melikü'l-Muazzam adına yemin ederek Dımaşk'a döndü. el-Melikü'l-Muazzam, el-Melikü'l-Eşref'in kendi beldesine saldırmayacağına inanmıştı. Daha sonra el-Melikü'l-Eşref ancak böyle bir yeminle kurtulmasının mümkün olduğunu söyleyerek sözünden vazgeçtiğini belirtti. el-Melikü'l-Muazzam buna çok pişman olarak hemen Arapları Hama ve Hıms'ı yağmalamaya gönderdi.⁷⁴

el-Melikü'l-Eşref ve el-Melikü'l-Muazzam aralarında sulh sağlandığını Ahlât'ı kuşatmakta olan Celeleddin'e karşı işbirliği yapmak istediklerini kardeşleri el-Melikü'l-Kâmil'e bildirdiler. el-Melikü'l-Kâmil bu anlaşmayı kendisi aleyhine bir adım olarak yorumladı ve Haçlıları kardeşi el-Melikü'l-Muazzam aleyhine kışkırtmaya başladı. el-Melikü'l-Muazzam'ın Celeleddin ile ittifak kurmasından endişeye kapılan el-Melikü'l-Kâmil Haçlıları bölgeye saldırıya çağırarak el-Melikü'l-Muazzam'ı kendine muhtaç hale getirmek istiyordu. el-Melikü'l-Kâmil emir Fahreddin Yusuf'u İmparator Sicilya-Almanya Kralı II.Friedrich'e göndererek Akkâ'ya gelmesini istedi ve bunun karşılığında Kudüs ve bazı kaleleri ona bırakmaya söz verdi. el-Melikü'l-Muazzam bu haberi duyunca onun adına okuttuğu hutbeye son vererek Celâleddin'den yardım istedi. Yardım karşılığında adına hutbe okutmayı ve para bastırmayı vaat etti. Bunun üzerine el-Melikü'l-Kâmil ordusuyla hareket edip Bilbis'e gelince el-Melikü'l-Muazzam ona bir gizli bir de açık iki mektup yazdı. Açık mektup da ona olan bağlılığından, itaatinden ve sevgisinden bahsetti. Gizli mektubunda ise "Allah'a yemin ederim ki bana kasdederek geldiğin her merhale için bin dinar tasadduk ederim, bütün askerinin benimle beraberdir, onların bana yazdıkları yanımdadır, ben istersem senin ordunu ele geçirebilirim" diyerek hem tehdit etti hem de onu kuşkuya düşürdü. el-Melikü'l-Kâmil, kardeşinin itaat arz ettiği açık mektubu devlet adamlarına okuyup harekâta mahal olmadığını göstererek geri döndü. Ancak el-Melikü'l-Muazzam'ın bahsettiği adamlar olduğundan şüphelenerek babası el-Melikü'l-Âdil'in Bahrî Memluklarından on kişiyi tutuklayıp hapse attırdı.⁷⁵

⁷² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 453.

⁷³ İbn Vâsil, *Müferric*, IV, 179.

⁷⁴ İbnü'l-Adım, *Zübde*, s., 471-472; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 221-2; İbn Vâsil, *Müferric*, IV, 206-7.

⁷⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 464; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 222,223; Runciman, III, 161-165; Holt, s., 65; Şeşen, VI, 361-2. el-Melikü'l-Kâmil'in cezalandırdığı insanlar arasında Fahreddin et-Tanabâ el-Hubeyşî, Emir-i Candar Fahreddin et-Tann el-Feyyûmî gibi emirler bulunuyordu (Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 222,223).

el-Melikü'l-Kâmil ve Haçlılar birbirlerine çok değerli hediyeler gönderdiler. 624/1227 yılında Haçlıların elçisi deniz yoluyla el-Melikü'l-Kâmil'e ulaştı. Karşılıklı hediyeleri ve gelen elçiyi duyan el-Melikü'l-Muazzam Dımaşk'tan hareket ederek Kudüs kalelerini ve sarnıçlarını tahrip etti. el-Melikü'l-Kâmil ise Kemaleddin ve Muinuddin kardeşleri elçisi olarak el-Melikü'l-Muazzam'a gönderdi. Bu elçilerine el-Melikü'l-Muazzam'dan sonra onun yazdığı mektubu halifeye götürerek yardım istemelerini, Hıms sahibi el-Melikü'l-Mücahid'i de bu durumdan haberdar ederek tedbir almasını sağlamalarını emretti.⁷⁶

Papalık ve Hıristiyan dünyası karşısında durumu gittikçe kötüleşen II.Friedrich, el-Melikü'l-Kâmil'in kardeşi aleyhine onun desteğini almak için anlaşma teklifinde bulunmasını bir fırsat olarak değerlendirdi. Her iki tarafın kaynaklarınca barışçı bir karakterde olduğu kabul edilen II.Friedrich, el-Melikü'l-Muazzam'a karşı el-Melikü'l-Kâmil'e yardım etme karşılığında kılıçla alamadıkları Kudüs'ü barışçı yolla alarak kendi durumunu kurtarmış olacaktı. el-Melikü'l-Kâmil'in kabul ettiği Kudüs'ün Haçlılara bırakılması talebiyle gelen elçiye el-Melikü'l-Muazzam çok sert bir cevap verdi. Bunun üzerine yola çıkan II. Friedrich Akka'ya geldiğinde el-Melikü'l-Muazzam ölmüştü. Dolayısıyla eski durumun değiştiğini İslam dünyasında büyük tepkiyle karşılanacağını bildiren el-Melikü'l-Kâmil, Kudüs'ü teslim etmeye yanaşmadı. Ancak hareketlenen Haçlı dünyasını göz önüne alan el-Melikü'l-Kâmil, Kral'ın itibarını kurtarmak ve askeri bir yapılanmaya gitmeme yükümlülüğünü kabul etmesine daha fazla dayanamadı ve 18 Şubat 1229 tarihinde anlaşmayla şehri Haçlılara teslim etti.

Haçlı dünyası için sembolik bir mana ifade ettiği için memnuniyet sağlamasa da Kudüs'ün teslim edilmesi, İslam dünyası için dini yönü çok mühim bir mekânın elden çıkması, Salâhaddin'in emanetinin korunamamasıdır. Elde edilmiş biçimine baktığımızda ise büyük bir mücadele ve fedakârlıkla fethedilen Kudüs'ün tuhaf bir şekilde mücadele içine girmeden teslim edilmesi bazı öngörülere dayandırılrsa da kabul edilecek bir durum değildir. Her şeyden önce kardeşi el-Melikü'l-Muazzam'a karşı el-Melikü'l-Kâmil'in Haçlıların yardımını sağlama biçimindeki kabul edilemez hatasını, muhtemel bir Haçlı seferini barışçı yollarla önüne geçmek istediği şekilde hafifletmek mümkün olmasa gerek.

Sonuç

Salâhaddin Eyyûbî'den sonra yönetimi ele geçirme arzusu ile harekete geçen el-Melikü'l-Âdil'in en büyük destekçisi askeri anlamda başarı gösteren oğlu el-Melikü'l-Muazzam'dır. Devrin meşhur âlimleri tarafından özenle yetiştirilen el-Melikü'l-Muazzam hanedana yönelik rutin eğitimin üzerine çıkarak hatırı sayılır bir âlim olma vasfını kazanmıştır. Onu diğer Eyyûbîlerden farklı kılan ise ilmi yetkinliği yanında hiç şüphesiz Hanefî mezhebini tercih etmesidir. Şâfiî mezhebine bağlı ailede o ve çocuklarından başka Hanefî bulunmamaktadır. Kaynaklarımız bilgi vermese de bu tercihin sebebi konusunda hocaları ve çevresinin etkisinde kalarak karakterinde var olan inandığını, oluşan teamüllere rağmen ortaya koyma ve

⁷⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/I, 223.

benimseme gücünün etkili olduğunu söylemek mümkündür. Aile içinde özellikle fıkıh ve dil konusunda ileri derecede eğitim almış bilgili başka bir melik yoktur. Dolayısıyla aldığı bilgiler ışığında çevre ve ailesini izleyerek ulaştığı tercihi cesaretle ortaya koymuş ve hâkimiyet alanında bu yönde tasarruflarda bulunmakta çekinmemiştir. İlmî yönü kadar bizce üzerinde durulması ve takdir görmesi gereken bir diğer yönü ise siyasi faaliyetlerinde gösterdiği cesaret ve basiretidir. Haçlıların bütün güçleriyle yüklenerek Mısır'ı ele geçirme girişimleri onun birlik oluşturma becerisi ve askeri gayretleri ile boşa çıkarılmıştır. Kendi içlerinde belki zafiyet göstermekten uzak olmasa da el-Melikü'l-Muazzam, Haçlı tehdidi karşısında bu çekişmeden uzak durmasını ve her zaman onurlu bir mücadele sürdürmesini bilmiştir. Onun bu hassasiyeti, Dimyat önünde isyanın önünü alarak zarar görmesini engellediği kardeşi el-Melikü'l-Kâmil tarafından ihmal edilmiş ve ortaya çıkarılan cepheleşme ve manasız iç paylaşım sürecine el-Melikü'l-Muazzam'ın da katılmasına sebep olmuştur.